

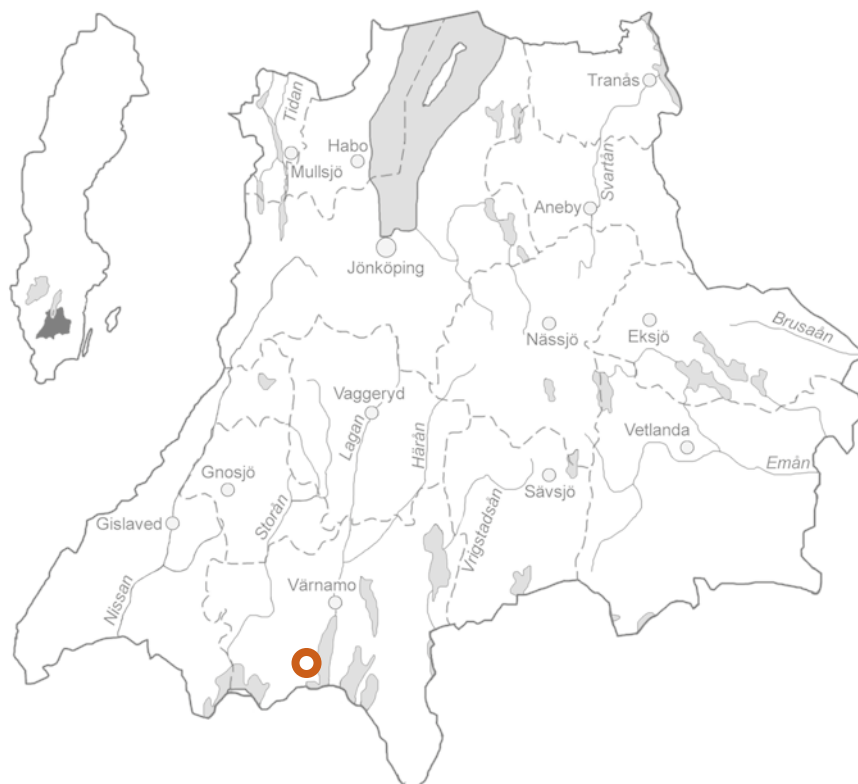
Hångers kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Hångers socken i Värnamo kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Hånger kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan
Hånger socken i Värnamo kommun, Jönköpings län, Växjö stift

Jönköpings läns museums dnr: 2019-110

Rapport och foto: Charlotte Mårland

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

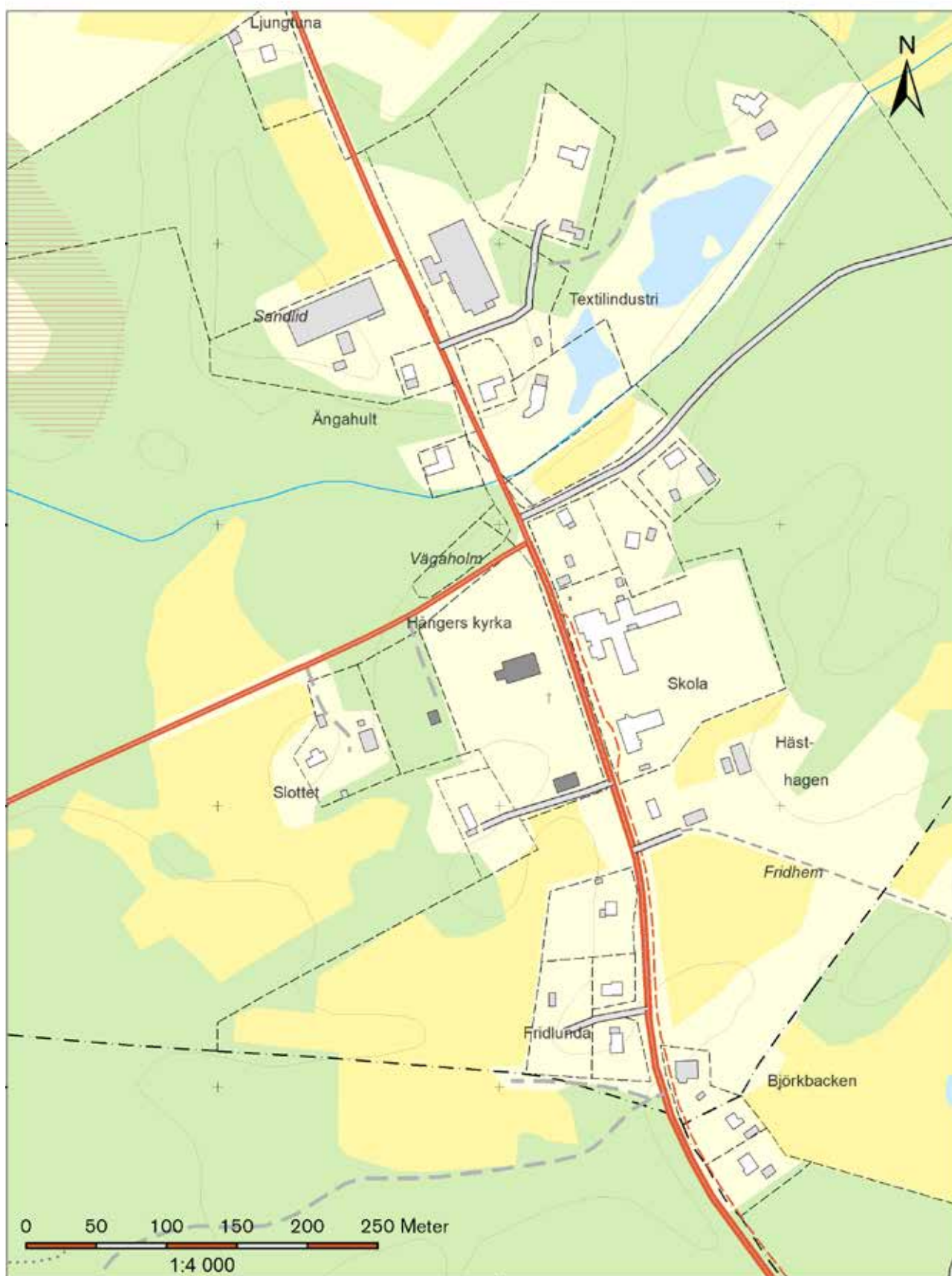
Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2021

Innehåll

Inledning.....	5
Inventeringens uppläggning.....	5
Allmän kyrkogårdshistorik.....	6
Tre vanliga gravvårdstyper.....	8
Lagstiftning.....	8
Kulturmiljölag (1988:950).....	8
Begravningslag (1990:1144).....	9
Allmänna skötselråd.....	11
Hångers kyrka och kyrkomiljö.....	12
Kyrkogårdens historia.....	12
Beskrivning av kyrkogården idag.....	13
Allmän karaktär.....	13
Omgärdning.....	13
Ingångar.....	13
Vegetation.....	14
Gångsystem.....	14
Gravvårdstyper.....	14
Beskrivning av kvarter.....	15
Nordvästra kvarteret.....	15
Nordöstra kvarteret.....	16
Sydvästra kvarteret.....	17
Sydöstra kvarteret.....	18
Händelsehistorik.....	19
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet.....	19
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:.....	20
Administrativa uppgifter.....	21
Arkiv.....	21
Tryckta källor och litteratur.....	21
Urval Kulturhistorisk värdefulla gravar.....	23
Kriterier vid kulturhistorisk bedömning.....	23
Klass 1.....	23
Klass 2.....	23

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

På uppdrag av Forshedabygdens församling har Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande inventering och förslag till bevarandeplan för Hånger kyrkogård. Fältarbetet har genomförts under hösten 2019. Resultatet har därefter diskuterats med uppdragsgivaren och sammanställts under vintern.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvärden regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. I första hand är det Svenska kyrkan som har ansvar för att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara till hjälp och vägledning vid vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av olika ärenden.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en översiktlig historik över kyrkogården, en beskrivning med fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriska värden samt avslutningsvis en katalog över särskilt värdefulla gravar.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygdslitteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia.

För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården i allmänhet har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv, utan kan vara föremål för omvärderingar. Vid bedömningen har hänsyn tagits till varje enskild kyrkogårds historia och egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den övergripande kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar, utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen.

En av landers få bevarade kyrkobalkar finns i Brandstorp i Habo kommun.

Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård, Vårgårda kommun.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Gravarna och deras utsmyckning redovisas i tabellform med text och fotografier samt på en gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som i första hand föreslås bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller i andra hand placeras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Charlotte Mårland vid Jönköpings läns museum under 2019. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med pastoratet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte snarare folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven. Gravar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett nyttobetonat sätt, där exempelvis hö kunde bärgas.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären. Förnyelsevägen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en tydlig kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas

utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begravdes således oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast små, oansenliga och inte särskilt varaktiga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde å ena sidan och allmänt område å den andra speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas – skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar

Åsenhöga ödekyrkogård (Gnosjö kommun). På denna kyrkogård är mycket av den ålderdomliga, ängsliknande karaktär, som varit vanlig i äldre tid bevarad.

På de mer påkostade köpegravarna var både gravvård och inhägnad omsorgsfullt utformade. Här ett exempel från Norra Solberga kyrkogård i Nässjö kommun.

På kyrkogården i Ingatorp (Eksjö kommun) kan man uppleva den allmänna linjens gravområde med små anspråkslösa vårdar tämligen intakt.

Ett exempel på en gravvård från 1960-talet på begravningsplatsen i Aneby.

från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravlundar, där den plats var och en begravts på markeras.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning, men här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående format. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker och liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitat. Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förenkling av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen som begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölag (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på

kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och

ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet. Om gravvården således står kvar på den tillhörande graven ger begravningslagen ett skydd. Om gravvården däremot flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i kyrkans inventarieförteckning.

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd.

En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mörja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anföras åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar. Enklare rengöring kan göras med ljunnet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.

Biologisk påväxt, troligen rödalger, på en gravvård på Villstads kyrkogård i Gislaveds kommun.

Kalksten har en förmåga att spjälka sig och spricka. Denna sten på Forserums kyrkogård i Nässjö kommun kräver insatser av en stenkonservator.

Hångers kyrka och kyrkogård i flygfotografi från 1930-1940-talet. De två södra kvarteren upptas av grusgravar med häckomgärdning, det nordöstra kvarteret har börjat tas i bruk med grusgravar i öster och väster men består till huvuddelen av gräs. Det nordvästra kvarteret består av glest utspridda vårdar från allmänna linjen.

Grusgravarna med häckomgärdningar har idag ersatts av sammanhängande grösytor.

Hångers kyrka och kyrkomiljö

Hångers socken ligger vid sjön Vidösterns västra strand, söder om Värnamo. Till stor del är det en skogssocken med visst inslag av mossmarker i norr och söder. Odlingsarealen är spridd, de enda sammanhängande ytorna finns i anslutning till den gamla kyrkbyn och kring Kylahovsån där stora utdikningsarbeten genomfördes på 1890-talet. Flera stenåldersfynd och en hållkista i anslutning till Vidösterns stränder vittnar om en tidig bosättning i bygden. Från järnåldern finns flera gravfält. Sockennamnet omnämns första gången i skrift 1299 som "Hangor" och skall betyda just strandslutning. Sedan gammalt utgör Hångers i kyrkligt hänseende annex till Kärda.

Då jordbruket var begränsat så fick man i historisk tid till ansenlig del försörja sig med hjälp av binärningar. En stor sådan var uppfödning av oxar, en annan var upptagning av järnmalm från den malmrika Vidöstern. En stor del av malmen transporterades under 1800-talet till det 1824 grundade Åminne bruk. I socknen finns det f.d. säteriet Kylehov, känt sedan 1400-talet och bl.a. innehaft av släkten Kyhle under 1600-talet. Resterna av den medeltida kyrkbyn Hångers ligger vid basen av ett näs ut i Vidöstern. Idag återstår endast några utskiftade gårdar och en ödekyrkogård. Sockencentrumet flyttades 1881 till en ny kyrkplats någon kilometer åt nordväst dit skola och andra funktioner lokaliserades. Järnvägen Värnamo-Åstorp, som invigdes 1899, kom att dras strax nordväst om den gamla kyrkbyn. Detta blev upphovet till ett mindre stationssamhälle med viss handel och industri. Järnvägen är idag nedlagd och bebyggelsen har främst prägel av ett villasamhälle från 1970-talet.

Kyrkan från 1881 är uppförd efter ritningar av arkitekt Emil Viktor Langlet. Det är en salkyrka med polygonal absid i öster, sakristia i norr och torn i väster. Formspråket är nyromanskt med kraftigt markerad mittportal och rundbågiga muröppningar. Takgesimsen är framhävd genom rik profilering och nyttjande av oputsat gult tegel som bildar en kontrast mot de i övrigt vitputsade murarna. Gesimsen fortsätter runt tornkroppen. Kyrkan bär sadeltak och tornet en spetsig spira med kupor, krönt av ett förgyllt kors på kula. Taktäckningen utgörs av kopparplåt.

Kyrkogårdens historia

Hångers kyrkogård anlades efter kyrkans uppförande 1881 och färdigställdes 1883. Arbetet med bygget av stenmuren leddes av stenläggare Bergström från Hörle. För planteringarna, däribland den ännu bevarade trädkransen och häcken på muren, svarade länsträdgårdsmästare Sellberg i Jönköping. Kyrkogårdens sydvästra sida kom att upptagas av enskilda s.k. köpegravar med grusad yta, inramad av låga häckar, vilket syns på äldre flygfotografier. Dessa gravar köptes antingen för evärderlig tid eller för 50 år. Det nordvästra kvarteret togs i bruk för allmänna gravar som

var kostnadsfria och där de döda gravlades kronologiskt allt efter frånfalle. I allmänna kvarteret förekommer gravar utan gravvård, endast ett fåtal som försågs med grusbädd och häck. Medan de två södra kvarterens gravrader inramades av grusgångar så utgjordes norra sidan av två stora sammanhängande gräsmattor utan gångar. En stor del av sydöstra kvarteret förbehölls nämndemannen Jonas Johansson på Hånger Skattegård och efterkommande anförvanter samt innehavare av hemmanet, ”allt för evärdeligt”. 1964 förändrades kyrkogården radikalt. Alla grusbäddar på gravarna togs bort liksom häckarna och ersattes av gräs, varvid även kvarterens små grusgångar igenlades. Alla eventuella stenramar kring gravarna försvann likaså. Anledningen till detta var väl i första hand praktisk för att förenkla skötseln, men även kan den bero på tidens motvilja mot kyrkogårdarna som ”stenöknar”. Sannolikt var det 1964 som kyrkogården försågs med belysning. 2006 anlades en asklund i det gamla allmänna kvarteret.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Hångers kyrkogård är väl samlad till följd av att den aldrig utvidgats. Den har en rektangulär plan med kyrkan orienterad mot öster, placerad centralt i den östra hälften. Genom kyrka och gångar så indelas kyrkogården i fyra ungefär lika stora kvarter. I anslutning till ingångar till kyrkogård och kyrka står några få strama lyktstolpar i svartmålat stål med runda klot av klarglas.

Omgärdning

Kyrkogården omges på alla sidor av en kallmurad stödmur från 1881–83, knappt en meter hög. Den består av stora oregelbundna granitblock, somliga kilade. Murens fyra hörn är rundade, vilket är särpräglade för kyrkogården. I väster står sju gravvårdar från 1902–28 av polerad svart granit lutade mot muren.

Ingångar

Kyrkogården har tre ingångar, en huvudingång i söder i linje med kyrkans mittport, en ingång i norr i linje med tornet och en i väster i linje med tornporten. Den södra och norra har ett likartat utförande och stammar från kyrkogårdens anläggning. De har smidda pargrindar med bandjärnsslingor, svartmålade med detaljer i vitt. De hänger på fyrkantiga granitstolpar. De sluttande gångarna från grindarna har på sidorna stödmurar. Den västra ingången har en tredelad smidesgrind från 1900-talet, vilken hänger på trästolpar. I övrigt flankeras ingången av två ursprungliga låga granitstolpar, vilka ej burit någon grind.

Det nordvästra kvarteret med de glest utspridda vårdarna från allmänna linjen har en i hög grad oförändrad gestaltning med undantag från tillägget av askgravlunden.

Den södra ingången med pargrind flankeras av ett par lönnar. Gången in mot kyrkan flankeras av fyra pelarekar som planterats under senare tid.

Den högväxta eken i det nordöstra kvarteret har ett högt upplevelsevärde för kvarteret som i övrigt består av raka rader med likartade vårdar.

De äldre högresta vårdarna har en varierande utformning och pryds i flera fall av en slipad dekor.

Vegetation

Direkt utanför kyrkogårdsmuren växer en tät och väl sammanhållen trädkrans av gamla resliga lönnar med inslag av alm. Med stor sannolikhet rör det sig om träd som planterades redan 1883. Ett par lönnar har ersatts av nya i det sydöstra hörnet. Ovanpå stödmuren växer runt hela kyrkogården en avenbokshäck, vilken kan skönjas även på fotografier från 1900-talets mitt. Norr om kyrkan växer en stor ek som betyder mycket för intrycket av denna del. Grusgången från den södra entrén flankeras av fyra pelarenar vilka planterats under senare tid. Askgravlunden omges av två vinklade idegranshäckar, i centrum står en hängbjörk.

Gångsystem

Från ingångarna löper breda, krattade grusgångar i rät vinkel, rakt fram till kyrkans ingångar. Därefter omsluter de hela kyrkan. Framför tornporten är en större grusad yta med ett par parkbänkar i väster. Tidigare fanns även grusgångar i de båda södra kvarteren.

Gravvårdstyper

Kyrkogården speglar gravkonstens utveckling från det sena 1800-talet till idag. När kyrkogården anlades så var gravvårdstillverkningen industrialiserad och inte längre något hantverk. Framträdande är de stora gravvårdarna på de enskilda gravarna från förra sekelskiftet och mellankrigstiden. De äldre av dessa är resliga och har ibland form av en obelisk eller bautasten. Med bestämmelser om maximihöjder på gravvårdar under mellankrigstiden så blev formerna istället bredare. I båda fallen är de tydliga statusmarkörer, uttryck för sin tids individualism. Vanligaste materialet är polerad svart granit. Som regel hade dessa gravar en grusbädd, inramad av häck. I och med mellankrigstiden började fler och fler få råd att skaffa sig gravvård, vilket gjorde att en enklare och mindre vårdtyp blev vanlig, den låga rektangulära. Mellankrigstidens vårdar gavs ofta klassiserande drag som tempelgavel eller kolonner. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. Titlar användes mer sällan. Det begränsade utbudet av tillverkare under mellan- och efterkrigstiden, vilka ofta nyttjade samma kataloger, ledde till en viss schablonmässighet. En annan orsak till det något stereotypa utförandet var det framväxande folkhemmets betoning av kollektivet och även likheten inför Gud. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, under efterkrigstiden främst grå granit. Bland de allmänna linjegravarnas vårdar från det sena 1800-talet och 1900-talets första decennier återfinns flera intressanta gjutjärnsvårdar, varav några tillverkats av det närliggande Åminne bruk. Övriga vårdar är ofta småskaliga varianter av samtidens vanliga vårdar. Ibland är det bara en liggande liten granitplatta. Det var i det allmänna kvarteret som större delen av socknens befolkning fick sin sista vila. Inte sällan är de dock bara en liten platta, en s.k. liggare.

Beskrivning av kvarter

Nordvästra kvarteret

Allmän karaktär

Kvarteret är den gamla allmänna linjen. Det utgörs av en sammanhängande gräsyta med ett trettiotal mycket glest stående vårdar, vända mot öster. I väster växer ett sorgeträd, kring vilket en asklund i form av kvadratisk yta med gatsten nu anlagts. Till denna ansluter en grusgång från söder.

Gravvårdstyper

Kvarterets relativt få vårdar uppvisar en mångfald olika typer från 1888–1932. Alla står de som sig bör i kronologisk ordning. Särskilt intresse tilldrager sig åtta gjutjärnvårdar. Tre resta gjutjärnvårdar från 1890-talet är gjutna på Åminne bruk. Båda sidor har inskription och dekor. En av vårdarna är enligt inskriptionen rest över en soldat som dödats av blixten. I övrigt rör det sig om ett par olika varianter av kors från 1892–1914. Några av dem är kraftigt rostangripna. I övrigt är det ganska småskaliga vårdar av vanligen svart granit, någon med rik polerad dekor. Formerna är ännu högre än de är breda. Ett fåtal vårdar är enkla små liggare av granit. Ett par stycken bär endast initialer och levnadsår. Yrkestitlar är inte vanliga på vårdarna, den enda förutom soldaten är smeden. Annars är titeln ”hustru” vanlig. Ovanlig är titeln ”hemmadottern” som syftar på en ogift kvinna som blivit kvar i hemmet. Ett par vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok (Sv. Mfb.) och vittnar om missionsrörelsen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Det nordvästra kvarteret är ett utpräglat allmänt kvarter med kostnadsfria ensamgravar från 1888–1932. Kvarteret är mycket välbevarat med sina mycket glest stående vårdar. Genom detta speglas det faktum att en gravvård ännu vid denna tid var en dyrbar sak som inte var självklar. De allmänna kvarteren på kyrkogårdarna minner om det stora flertalets historia, en historia som sällan har tagits tillvara på länets kyrkogårdar och ofta försvunnit nästan spårlöst. Av äldre flygfotografier kan utläsas att kvarteret i Hånger knappast genomgått några förändringar. Därför måste detta kvarter här som helhet tillskrivas ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Till detta kommer varje vårds enskilda värde. Detta yttrar sig bl.a. i de värdefulla gjutjärnvårdarna, av vilka några direkt kan knytas till närbelägna Åminne bruk. Vidare ger titlar som hustrun, soldaten, smeden osv. information om gångna tider. För detta kvarter gäller att man bör söka bevara alla vårdarna på plats. Nyttillskott skall man om möjligt söka behandla restriktivt emedan ett värde finns även i de tomma ytorna. Vidare bör det karaktäristiska sorgeträdet värnas.

Allmänna linjekvarteret har en relativt välbevarad utformning med glest utspridda vårdar.

Kyrkogården har ett flertal gjutjärnvårdar av varierande utformning. Majoriteten är placerade i det nordvästra kvarteret.

Det nordöstra kvarteret består av raka rader med portföljvårdar i varierande stenarter. Det storväxta eken har stor betydelse för upplevelsen av kvarteret.

Den kvadratiske stenkuben avviker från övriga vårdar och har senare fått en pendang i det sydöstra kvarteret.

Nordöstra kvarteret

Allmän karaktär

Kvarteret består av tolv nord-sydliga gravrader vända mot väster. I söder växer en stor ek.

Gravvårdstyper

Kvarterets vårdar är nästan alla låga, rektangulära vårdar från 1949–77 med inslag av någon sentida vård. De står kronologiskt och kvarteret har tagits i bruk från öster. Flertalet av vårdarna har enhetlig form och storlek. Deras artikulering är som regel stram och återhållsam. Det vanligaste materialet är grå granit, bland de äldsta med ett ansevärt inslag av svart granit. Bland de äldre finns det ca tre modeller som ofta kommer igen, bl.a. en med klassiserande dekor i form av pilastrar. Familjegravar och titlar är ovanliga i kvarteret. Kriminalkommissarien, lantbrukaren och köpmannen är de enda. Däremot finns åtta vårdar med referens till Missionsförbundets sångbok, vilket speglar missionsrörelsens stora betydelse i socknen under 1900-talet. Ett fåtal gravar sticker ut. Det rör sig främst om den meterstora kuben av svart granit från 1961 över majoren och friherren Carl Leijonhielm på Byagård med fru grevinnan Posse och dotter. Likaså lägger man märke till kyrkogårdens enda bevarade grusbädd med häckram från så sent som 1960. Från 1989 är ett smideskors som anknyter till äldre traditioner. Längst i väster finns sex ensamgravar med vårdar från 1941–48 som skulle kunna tolkas som en fortsättning på allmänna linjen från det nordvästra kvarteret.

Kulturbeskrivning och karaktär

Det nordöstra kvarteret har en helgjuten efterkrigstida prägel, vilket yttrar sig i raderna av likartade låga vårdar utan titlar. Genom dessa får man en bild av folkhemmets kollektivistiska ideal. Detta är en vanlig karaktär på svenska kyrkogårdar. Den övergripande uniformiteten har dock ett värde i sig och bör vidmakthållas, vilket innebär att nytillskott underordnas befintliga vårdars storlek och form. Vårdar med referenser till Missionsförbundet utgör historiska dokument som berättar om den andliga delen av socknens 1900-talshistoria. Dessa bör bevaras på plats, liksom fåtalet vårdar med titlar. En stor gammal ek betyder mycket för intrycket av hela nordsidan av kyrkogården.

Sydvästra kvarteret

Allmän karaktär

Kvarteret består av 15 nord-sydliga rader vända mot öster. Gravvårdsbeståndet är blandat. Ursprungligen bestod hela kvarteret av grusgravar, idag består ytan i sin helhet av gräs.

Gravvårdstyper

Kvarterets gravvårdsbestånd är blandat. Till antalet dominerar mellan- och efterkrigstiden låga vårdtyper, de äldre vårdarna blir dock genom sin storlek ett mycket påtagligt inslag. Den äldsta våarden är från 1893 och försedd med Thorvaldsenbiskvin ”Natten”. Det tidiga 1900-talets vårdar är resliga och som regel av polerad svart granit. Vanliga typer är just bautastenen och obelisk. En ovanlig vård är den vinkelställda urnkrönta pelaren från 1914 på hemmansägaren J.A. Johanssons familjegrav. Vidare lägger man märke till den nästan två meter höga bautastenen från 1918 på hemmansägaren S.G. Svenssons grav. Från 1901 och 1905 finns två olikartade gjutjärnskors över två hustrur. Några exempel finns på mellankrigstidens låga men breda och kraftiga vårdar, vilka som regel hörde samman med en stenram. De enklare, låga vårdarna från 1930-talet och framåt är rikligt företrädade. Många av gravarna fram till 1950-talet är familjegravar och det är relativt vanligt med titlar. De titlar som finns är förutom ovannämnda: predikant, snickarmästare, lantbrukare, lärarinna, landstingsman och smed. En tidstypisk vård från 1957 över en banvakt pryds med SJ:s förgyllda emblem och är den enda vård på kyrkogården som speglar järnvägsperioden. Fem vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok och minner om missionsförsamlingens stora roll i socknens 1900-talshistoria. Från 1980-talet och framåt har de igenlagda grusgångarna nyttjats för nya gravar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Det sydvästra kvarteret uppvisar en blandning av gravvårdar från kyrkogårdens anläggande fram till idag. Trots att de en gång heltäckande grusytorna nu är borta så besitter kvarteret höga kulturhistoriska värden som kan förknippas med enskilda vårdar. Mellan- och efterkrigstidens låga vårdtyper är till antalet flest medan äldre vårdar ger historiskt djup åt kvarteret och genom sin reslighet ett dynamiskt intryck. De påkostade gamla vårdarna speglar förra sekelskiftets betoning av status och individ medan senare tiders låga vårdar ger en bild av folkhemmets kollektivistiska ideal. Här finns även mellanformer. De äldre vårdarna skall man söka bevara på plats. Kvarteret är ett utpräglat köpegravskvarter i kontrast till det allmänna kvarteret. Många av de äldre vårdarna bär titlar som berättar om socknens historia och viktiga personer i samhället. Dessa vårdar är därmed av ett högt kulturhistoriskt värde. Likaså finns ett värde i vårdar med referens till Missionsförbundet, från vilka man kan utläsa frikyrklighetens stora roll i socknen.

Det sydvästra kvarteret har ursprungligen bestått av grusgravar med flertalet högresta vårdar. I samband med att grusgångarna lades igen under 1960-talet kom nya gravrätter att placeras där gångarna tidigare löpt, vilket avspeglar sig i raderna av lägre efterkrigstida vårdar.

Ett ovanligt inslag på kyrkogården är den sammansatta våarden med inskription på marmorplatta och infällt biskviporslin. För rengöring av våarden bör en stenkonserver kontaktas.

Det sydöstra kvarteret liknar i hög grad det nordöstra, med raka rader av mellanhöga vårdar.

Den västra delen av kvarteret har en annan karaktär då flera generationers vårdar från Hångers Skattegård är samlade på en större yta.

Sydöstra kvarteret

Allmän karaktär

Till sin östra del består det av fyra nord-sydliga gravrader vända mot väster. I den västra hälften saknas vårdar, med undantag för sydvästra hörnet. Ursprungligen var det även här grusbäddar till gravarna.

Gravvårdstyper

Kvarterets äldsta vårdar står i sydvästra hörnet, vända mot öster och är alla knutna till Hångers Skattegård. Äldst är två vårdar över två makar. Den ena är rest 1885 över hustrun Johanna Jonsdotter och bär en marmorplatta. Den andra är en flat obelisk över maken, nämndemannen Jonas Johannesson, från 1899. Båda är av grå granit. Övriga två från 1920-talet är över två söner och hemmansägare, den ena en två meter hög bautasten som antagligen är kyrkogårdens största vård. Nämnade vårdar speglar forna tiders namnskick. Invid dessa står en meterstor kub av polerad röd granit från 1985 över fil. och tekn. Dr. H. Wesemeyer och kemisten O. Ekstrandh, likaså från Skattegården. Vårdarna i raderna i öster utgörs helt av låga vårdtyper från 1931–49. De flesta är av svart granit. Några är exempel på de breda, påkostade vårdar som kom i och med bestämmelser kring maximihöjd. Det stora flertalet är dock av den vanliga rektangulära formen. Ett fåtal modeller av dessa återkommer ofta. Det är vanligt med klassiserande drag som pilastrar och frontoner. En av de mer påkostade vårdarna är från 1938 över en kyrkovård med fru, den är vid sidorna försedd med poster som bär brinnande urnor. En vård som sticker ut är ett vitt marmorkors. Fem vårdar i kvarteret bär referens till Missionsförbundets sångbok, vilket vittnar om missionsrörelsens stora roll i socknen. Grundaren av Hångers missionskyrka, predikant Johan Westberg ligger även begravd här. Familjegravar och titlar förekommer i viss utsträckning. Titlarna är förutom redan nämnda: hemmansägare och mjölnare.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Det sydöstra kvarteret består av två olika delar. Det sydvästra hörnet med några påkostade äldre och yngre vårdar som kan knytas till en bestämd gård. De äldre av dessa besitter ett högt kulturhistoriskt värde och är viktiga för kvarterets historiska djup. Därför bör de bevaras på plats. Raderna av låga vårdar längs östra kyrkogårdsmuren speglar den förändring i gravkonsten som skedde under mellankrigstiden med minskat fokus på individen och därmed följande bestämmelser om maximihöjd på vårdarna. De titlar som ändå förekommer ger dock aktuella vårdar ett särskilt historiskt värde. Det samma gäller vårdar med referens till Missionsförbundet, en rörelse som präglat socknens 1900-talshistoria. Sådana vårdar är det av vikt att bevara på plats.

Händelsehistorik

1881–83

Nuvarande kyrkogården anläggs. Länsträdgårdsmästare Sellberg, Jönköping. Gamla kyrkogården övergivs och dess kyrka rivs. (JLST; Bengtsson 1994)

1938

Restaurering av ödekyrkogården. Rökning av buskage, resning av vårdar, nya grindar, utgrävning av kyrkoruin. Landsantikvarie Egil Lönnberg, Jönköpings läns museum. (JLST)

1952

Klockstapel på ödekyrkogården. Arkitekt Sten Ramel. (JLST)

1964

Igenläggning av grusbäddar och små grusgångar samt borttagning av häckar på nuvarande kyrkogården. (Bengtsson 1994)

2006

Asklund anläggs i det nordvästra kvarteret.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Hångers kyrkogård är samtida med kyrkan, vilken uppfördes på ny plats 1881. Från denna tid härrör den omgivande stödmuren med rundade hörn och trädkransen liksom ingångarna med smidesgrindar i norr och söder. Från ingångarna leder raka grusgångar fram till kyrkan. Detta ger tillsammans intrycket av en traditionell landsbygdskyrkogård. Eftersom alla de grusbäddar som ursprungligen upptog kyrkogårdens södra hälft nu är igenlagda är det desto viktigare att vidmakthålla gruset på gångarna. Grus har en minst hundraårig tradition på landets kyrkogårdar. Kyrkogården är aldrig utvidgad och utgör därmed en väl sammanhållen enhet. Kyrkogårdens södra hälft har varit förbehållen enskilda köpegravar medan den norra hälften använts som allmän gravyta, en uppdelning som tidigare var än tydligare. I de båda södra kvarteren ser man idag en blandning av gravvårdar från 1880-talet till idag, alla i raka rader. De resliga äldre vårdarna är viktiga att bevara på plats eftersom de ger ett historiskt djup och en dynamik åt kvarteren. De speglar också sin tids ståndssamhälle där individens status skulle markeras. Detta i kontrast mot efterkrigstidens enhetligt låga, rektangulära vårdar, vilka helt präglar kyrkogårdens nordöstra kvarter. De ger istället en bild av folkhemmets kollektivistiska ideal. Ur kulturhistoriskt perspektiv är det nordvästra kvarteret mycket värdefullt. Det är det allmänna kvarteret, vilket förändrats föga. Kännetecknande är de mycket glest stående vårdarna från 1880-talet till 1930-talet

på några av ensamgravarna. Detta vittnar om att relativt få vid den tiden hade råd med en vård av beständigt material. De allmänna kvarteren står på kyrkogårdarna för det stora flertalets historia långt in på 1900-talet. Men detta är en historia som sällan tagits tillvara, varför det idag är ovanligt med så här enhetligt bevarade allmänna kvarter. Därmed sagt att även kvarterets tomma ytor förmedlar en historia. Med avsikt på vegetationen finns på kyrkogårdens norra del en stor gammal ek och ett sorgeträd som står för höga stämningsskapande värden.

Bland de äldre gravvårdarna finns en del typer som har ett särskilt konsthistoriskt intresse. Detta gäller i första hand de relativt många gjutjärnsvårdarna, varav några kan knytas till det närbelägna Åminne bruk och därmed även får ett starkt lokalhistoriskt värde. Ännu under mellankrigstiden var det vanligt med titlar på vårdarna. Dessa vårdar utgör historiska dokument som berättar om viktiga personer och yrkesroller i en gången tids samhälle. Ett stort antal vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok och vittnar därmed om den stora förankring väckelsen fick i socknen kring förra sekelskiftet och dess betydelse under 1900-talet.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdarna från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Stödmurar, smidesgrindar, trädkrans och grusgångar är viktiga att bevara som väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Äldre vårdar (fram till 1940) och vårdar med titel eller referens till frikyrkorörelsen utgör betydelsefulla delar av respektive gravkvarter och det är därför av vikt att bevara dem på plats.
- Gjutjärnsvårdar bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.
- I möjligaste mån bör det gamla allmänna kvarteret fredas för nytillskott.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2019-110
Beställare:..... Forshedabygdens församling
Inventering och rapportansvarig:..... Charlotte Mårland
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun: Värnamo kommun
Socken:..... Hånger socken
Fastighetsbeteckning:..... Hångers kyrkogård

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, kopior ur ATA. (JLST)

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor och litteratur

Bengtsson, Bertil. *Hånger – förr och nu*. Hånger, 1994.

Gullbrandsson, Robin. *Hångers kyrkogård och ödekyrkogård, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Hångers socken i Värnamo kommun. Jönköpings län, Växjö stift*. Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2007:16.

Kulturhistorisk utredning för Värnamo kommun. Landsbygden. Jönköping, 1984.

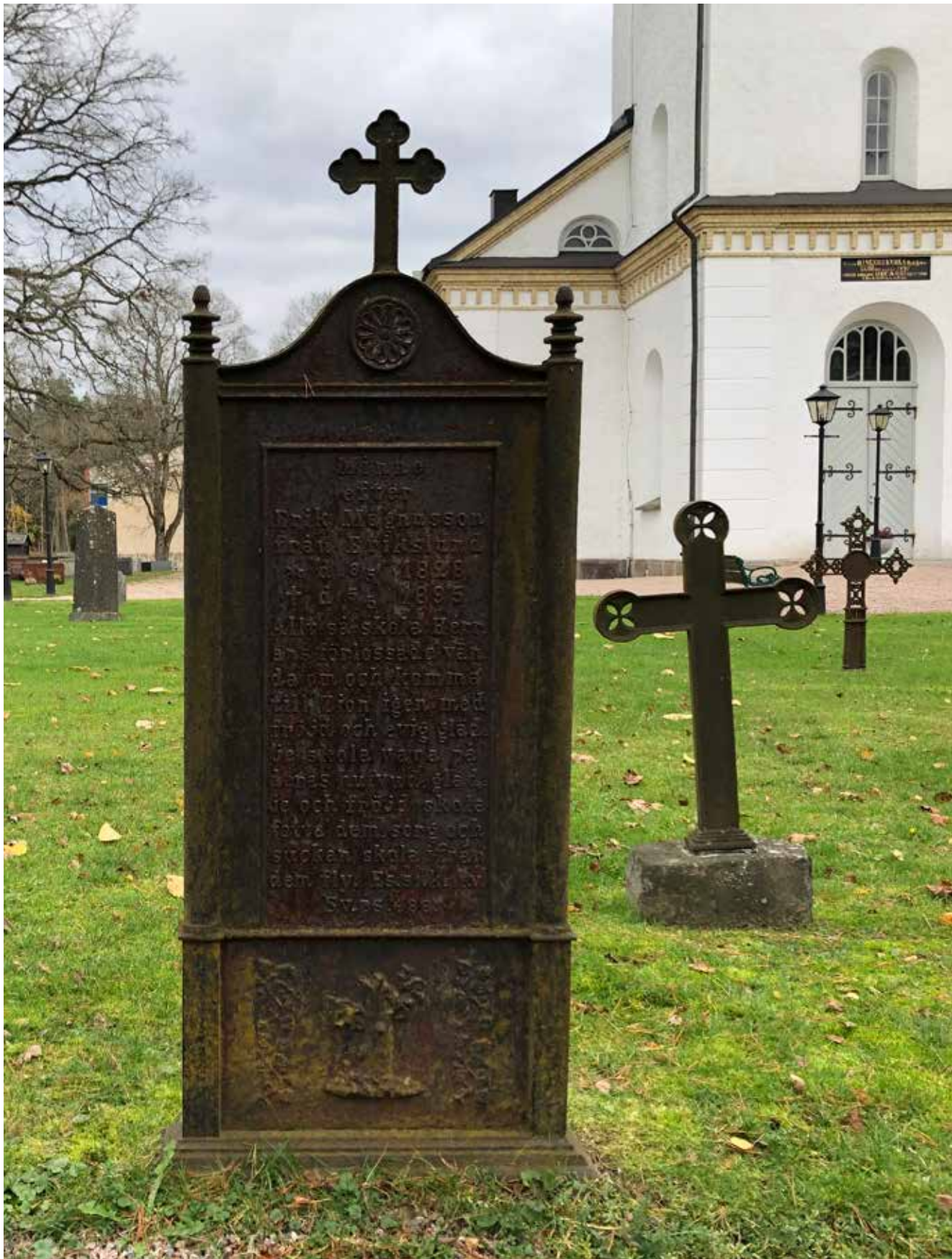
Rogberg, Samuel. *Historisk beskrifning om Småland*. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Ullén, Marian. *Medeltida träkyrkor del 1*. Stockholm 1983.

Urval Kulturhistorisk värdefulla gravar

Kriterier vid kulturhistorisk bedömning

Vid den kulturhistoriska bedömningen av gravanläggningarna på en begravningsplats utgår man från ett antal kriterier. Målet är att urvalet av de utvärderade gravarna skall spegla gravkulturen i vid bemärkelsen inom en begravningsplats, men i förlängningen också inom ett vidare område.

Utformningen av en gravanläggning har stor betydelse vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Vårdar som är påkostade, hantverksmässigt utförda, estetiskt framstående, särskilt anspråkslösa eller anknyter till en lokal tradition är ofta särskilt intressanta. Gjutna gravkors i bruksbygder är exempel på en sådan lokal tradition. Man bör också spegla alla samhällsgruppers gravskick, att bevara ett sammanhållet område med gravar som ingår i allmänna linjen kan vara viktigt.

Gravanläggningar som har inskrifter som anger titel och hemvist på den begravda berättar mer om gravplatsen än om dessa uppgifter saknas. Ibland finns också citat från Bibeln eller psalmboken eller bara en referens till ett citat. Ju fler uppgifter som står angivna desto större samhällsvärde har gravvården.

Ibland är gravvårdar resta över betydelsefulla personer eller personer som haft en tydlig anknytning till församlingsarbetet, exempelvis präster, klockare, kyrkvårdar och skollärare. Detta kan förstärka det kulturhistoriska värdet på en gravvård.

Industriellt framställda gravstenar bär ibland någon form av märkning från tillverkaren. Att veta varifrån stenen kommer och vem som tillverkade den höjer gärna det kulturhistoriska värdet.

Efterkrigstidens gravskick kan upplevas enahanda och likformigt. Det finns dessutom en väldigt stor mängd gravvårdar av likande typer på länets kyrkogårdar. Det är inte rimligt att bevara dessa i lika hög grad som äldre gravvårdar, men det är ändå angeläget att ett urval av dessa bevaras som exempel från detta skede.

Förutom själva gravstenen så består många gravplatser av även gravramar, häckar, växtlighet osv. Dessa tillhör har ofta tagits bort, men när de är bevarade finns det särskild anledning att dessa tas med i urvalet.

Klass 1

Avser gravplatser med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på plats och utan förändringar.

Klass 2

Avser gravplatser med högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör i första hand bevaras på plats och utan förändring. Det kan dock vara möjligt att återanvända en vård för att bibehålla en karaktär på en del av kyrkogården, med fördel används då ett typsnitt anpassat till vårdens karaktär. I undantagsfall är det möjligt att flytta vårderna om det är personhistoria eller titel som är det intressanta.

Gravnr.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/urval	Fotografi
241-242	Mellanhög vård i grå granit.	SVEN SANDWALL *1913 †1967 ASTRID SANDWALL *1916 †2004	Klass 2 Tidstypisk familjevård. Medgrundare av Snickarper.	
295-297	Kubformat block i svart granit.	MAJOREN FRIHERRE CARL LEIJONHJELM 1892-1961 BYAGÅRD HANS HUSTRU GREVINNAN EMMA POSSE 1891-1981 PSALM 43:2 DERAS DOTTER GÖREL LEIJONHJELM 1920-1979 JAG TILL DITT RIKE SER UTI ETT LJUS SOM EJ GÅR NER	Klass 1 Ovanligt utformad vård. Titlar, hemvist, psalmboksreferens.	
317-318	Mellanhög vård i svart granit.	EDVARD NYMAN *1877 †1976 HILDA NYMAN *1882 †1956 SEGERT. 383 V. 3 BREDAHULT	Klass 1 Tidstypisk vård. Hemvist, pingstkyrkans sångbok - frikyrkorörelsen.	
409-410	Mellanhög vård i svart granit.	PREDIKANT JOH. WESTBERGS FAMILJEGRAV 1 TESS. 4:13-17	Klass 1 Tidstypisk vård. Titel - frikyrkorörelsen.	
422-423	Mellanhög vård i svart granit.	MJÖLNAREN CARL JOHANSSON *1888 †1951 AXIA JOHANSSON *1891 †1937 UPPB. 21:4 - SV. PS. 301 LYCKANSHÖJD	Klass 1 Tidstypisk vård. Titel, bibel- och psalmboksreferens, hemvist.	

473	Bautasten i svart granit med slåthuggen kvadrat.	HEMMANSÄGAREN S.J. JONASSON *1858 †1922 HISTRUN AUGUSTA JONASSON *1863 †1941 SV. MFB. 103 V. 1–4 JOHAN SVENSSON *1895 †1926 SKATTEGÅRD	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård, ingår i område med flera vårdar från Hånger Skattegård. Titel, hemvist, missionsförbundets sångbok - frikyrkorörelsen.	
474–476	Hög vård i svart granit med slipad dekor samt mellanhög vård med infattad vit marmorplatta.	MINNE AF F.D. NÅMNDEMANNEN JONAS JOHANNESSEN FR. HÅNGER SKATTEG. *1823 †1899 SV. PS. 468 V. 12 MINNE EFTER HISTRYUN JOHANNA JÖNSDOTTER FRÅN HÅNGER SKATTEGÅRD *1850 †1885 SVEN: PSALM N.477	Klass 1 Karaktärsskapande påkostade äldre vårdar, ingår i område med flera vårdar från Hånger Skattegård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	
490–492	Mellanhög vård i svart granit.	PREDIKANT GUSTAV JOHANSSON 1880 – 1965 BOLET HAN VISADE VÄGEN TILL HIMMELEN	Klass 1 Tidstypisk vård. Hemvist, vers, titel - frikyrkorörelsen.	
504–506	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	SNICKAREMÄSTAREN J.A. JOHANSSONS NYAHEMMET FAMILJEGRÄV UPP.B. 22:14	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titel, hemvist, bibelreferens.	
507–508	Hög vård i svart granit med slipad dekor. Sekundär inskription.	BERTIL NILSSON *1913 †1993 GRETA NILSSON *1915 †2005 HERREN ÄR MIN HERDE FR. LÖNSHULT	Klass 2 Karaktärsskapande högre vård, sekundär inskription.	

514–516	Mellanhög vård i svart granit.	ESTER GUSTAVSSON *1880 †1927 SV. MFB. 431 A.J. GUSTAVSSON *1874 †1953 SV. MFB. 439 N. BRUSÅS	Klass 1 Tidstypisk vård med slipad dekor. Missionsförbundets sångbok, hemvist.	
519–521	Mellanhög vård i svart granit.	LANTBRUKAREN JOHANNES SVENSSON *1849 †1938 HUSTRUN MATILDA *1860 †1938 SONEN GUSTAV SVENSSON *1898 †1919 HAGAGÅRD UPP.B. 22 V. 5	Klass 2 Tidstypisk vård, ursprungligen gavelvård vid grusgrav. Två sidor i bruk. Titel, hemvist, bibelreferens.	
525–527	Mellanhög vård i svart granit.	ROTHÉNS FAMILJEGRAV JOHANNA ALFRED 1866–1937 1873–1956 BARNEN AXIA GUSTAV 1897–1922 1903–1988 ALVHEM MATT. 6 K. 33 V. SV. MFB. 437	Klass 2 Tidstypisk vård med slipad dekor. Hemvist, bibelreferens, missionsförbundets sångbok. Medgrundare av Snickarper.	
536–537	Hög vård i svart granit med slipad dekor i relief.	HEMMANSÄGAREN SVEN GUSTAV SVENSSON *1871 †1934 HUSTRUN HANNA SVENSSON FÖDD JOHANSSON FR. NORRA BRUSÅS *1877 †1918 SV. PS. 260	Klass 1 Tidstypisk högre vård med slipad dekor. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	
541–542	Mellanhög vård i grå granit med förgyllt SJ emblem.	BANVAKT CARL LIDÉN *1871 †1918 HANS HUSTRU EBBA LIDÉN F. BRINK *1880 †1957 SV. PS. 336	Klass 1 Tidstypisk vård. Dekor och titel - järnvägen. Psalmboksreferens.	

546–548	Hög vård i svart granit med slipad dekor i relief.	A.J. PETTERSSON *1845 †1932 HUSTRUN ANNA KRISTINA PETTERSSON *1856 †1918 BYAGÅRD SV. MFB. 482	Klass 1 Tidstypisk högre vård med slipad dekor. Hemvist, missionsförbundets sångbok.	
560–562	Hög stenpelare i svart granit krönt av urna.	HEMMANSÅGAREN J.A. JOHANSSON HÅNGER N–GÅRD *1876 †1920 SONEN JOHN YNGVE *1918 †1920 PAULI BREV TILL FILEMON 15 V. HUSTRUN NANNY JOHANSSON *1879 †1944 SONEN BROR YNGVE *1914 †1914 SV. PS. 493 V.1 HJALMAR JOHANSSON *1908 †1996 EBBA JOHANSSON *1908 †1992 NORREGÅRD	Klass 1 Karaktärsskapande högre skulpturalt utformad vård med urna och slipad dekor. Titel, hemvist, bibelreferens.	
579–580	Hög vård i svart granit med slipad dekor. Två sidor i bruk.	LANDTBRUKAREN J.G. EKBLAD L:A OHS *1866 †1911 SELMA EKBLAD *1871 †1956 SV. MFB. 328	Klass 2 Tidstypisk högre vård med slipad dekor. Hemvist, missionsförbundets sångbok. Sockeln saknas.	
581–582	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	J.G. LARSSONS FAMILJEGRAV VILA I FRID	Klass 2 Tidstypisk högre vård med slipad dekor.	
597	Hög vård i svart granit.	LÄRARINNAN HANNA ELIS. LUNDBERG FR. FRÖSEUT LUND *1878 †1918 SV. PS. 476:3	Klass 1 Tidstypisk högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	

598–600	Mellanhög vård i svart granit.	KANTOR J.A. ERIKSSON FAMILJEGRÄV	Klass 2 Efterkrigstida vård i svart granit. Titel - kyrkan.	
601–602	Hög vård i rosa granit	HÄR VILA HEM-ÅG. P. LARSSON FR. LUND *1835 †1903 HUSSTRUN I.K. LARSSON *1840 †1919 SV. PS. 444	Klass 1 Tidstypisk högre vård. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	
603–605	Mellanhög vård i svart granit.	HEMMANSÄGAREN A.O. JÖNSSON RÖSHULT *1848 † 1933 HUSSTRUN JOHANNA KRISTINA *1857 †1940 SONEN KARL AXEL EMIL *1885 †1908 FAMILJEGRÄV	Klass 1 Tidstypisk vård med slipad dekor. Titel, hemvist.	
608–610	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	LANDSTINGSMANNEN EDVARD ANDERSSONS FAMILJEGRÄV EDVARD ANDERSSON *1856 †1938 HUSSTRUN KRISTINA *1858 †1927 AXEL *1888 †1909 GUNNAR *1903 †1912	Klass 2 Tidstypisk högre vård. Titel. Sockeln saknas.	
622–623	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	HEMMANSÄGAREN JONAS PERSSON *1820 †1905 HUSSTRUN KRISTINA BENGTSDOTTER *1830 †1905 RÖSHULT SV. PS. 4876	Klass 1 Tidstypisk högre vård med slipad dekor. Titel, hemvist, psalmboksreferens.	

624–625	Gjutjärnskors med upphöjd kant.	HÄR HVILAR HUSTRUN HANNA PETERSSON FRÅN KLOEN *1860 †1905 LAMMETS BLOD HAR MITT DÖRRTRÄ TECKNAT MIG BESEGLAT ÄR JAG HANS.	Klass 1 Karaktärsskapande gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas på inventarieförteckningen.	
626–627	Hög vård i svart granit.	P.J. SVENSSON FR. SANNA *1840 †1917 HUSTRUN INGA STINA SVENSSON *1844 †1905 JOH. EV. 11:24–25	Klass 2 Tidstypisk högre vård.	
634–636	Mellanhög smal vård i svart granit med slipad dekor.	HUSTRUN ANNA JONSSON NYAHEMMET *1863 †1906 BARN ERIK *1903 †1907 KARIN *1898 †1911 SV. MFB. 482	Klass 1 Tidstypisk vård med slipad dekor. Hemvist, missionsförbundets sångbok.	
644	Hög vård i svart granit med slipad dekor. Två sidor i bruk.	HÄR VILA SVEN JOH. NILSSON *1844 †1927 HANS MAKAS KRISTINA *1847 †1934 DOTTERN HILMA *1877 †1898 ST. RÅKNEN UPPB. 21 K. 4 V. PS. 484	Klass 2 Tidstypisk vård med slipad dekor. Barnadödlighet. Hemvist, bibel- och psalmboksreferens.	
648–649	Genombruten gjutjärnsvård med murgröna.	MINNE AF HUSTRUN EMMA MARIA ANDRÉN *1859 †1901 PS. 90:12	Klass 1 Tidstypisk mindre gjutjärnsvård med eftermonterad inskriftsplatta. Vårdar av järn bör inkluderas på inventarieförteckningen.	

652–653	Hög vård i svart granit med slipad dekor.	S.G. PETERSSON BYGGET *1839 †1916 H.H. BRITTA STINA *1834 †1910 DOTTERN EMMA KRISTINA *1867 †1902 PS. 491:4	Klass 2 Tidstypisk högre vård med slipad dekor. Sockeln saknas.	
667	Hög vård med infälld textplatta av vit marmor samt biskviporslin med motivet "Natten" av Thorvaldsen.	JOH. PETTER SVENSSON FRÅN INTÄGTEN *1886 †1893 SV. PS. 484	Klass 1 Karaktärsskapande vård av sammansatt material. Marmorplattan bör rengöras av konservator.	
678–679	Hög grovhuggen vård i svart granit.	ORGANISTEN OCH FOLKSKOLLÄRAREN JOHANNES SVENSSON 1836–1895 HEDVIG CH. SVENSSON F. HJERTSTRÖM 1835–1907 BARNEN RESTE VÅRDEN	Klass 1 Karaktärsskapande högre vård. Titlar - kyrkan och skolan.	
1170	Hög vård i grå granit.	HEMMANSÄGAREN PETTER GERMUNDSSON FR. SANNA *1823 †1895	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1174	Gjutjärnskors med genombruten dekor. Gjuteri-stämpel Morfors Anderstorp. Sentida montering på högblank svart granithäll.	STOFTET AF SWEN PETERSSON FRÅN SANNA *1809 †1889 SAMT HANS MAKAS INGA STINA SWENDDOTTER *1815 †1892 ESAIE 26:4	Klass 1 Karaktärsskapande gjutjärnsvård. Vårdar av järn bör inkluderas på inventarieförteckningen. Vid återlämnande kan gjutjärnsvården med fördel separeras från den sentida granithällen.	

1198	Mellanhög smal vård av svart granit.	L. LARSSON FR. HAGALUND *1831 †1888 SV. PS. 237	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1280	Nygotisk stående gjutjärnshäll med dekor i relief.	MINNE EFTER HUSTRUN INGRID LARSDOTTER *I SÖDRA FRUSÅS 1835 †I ERIKSLUND 1894 DETTA FÖRGÅNGLIGA MÅSTE KLÄDA SIG OFÖRGÅNGLIGHET OCH DETTA DÖDLIGA IKLÄDA SIG ODÖDLIGHET. 1 KOR. 15 K. 53 V. DINE DÖDE SKOLA LEFVA OCH MED LEKAMEN UPPSTÅ IGEN: VAKER UPP OCH FRÖJD ER EDER I STOFETS INVÅNARE TY DIN DAGG ÅR EN GRÖN MARKS DAGG OCH JORDEN SKALL GIFVA IFRÅN SIG DE DÖDA. ES. 26 K. 19 V. ES. 60 K. 20 V.	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1281	Nygotisk stående gjutjärnshäll med dekor i relief.	MINNE EFTER ERIK MAGNUSSON FRÅN ERIKSLUND *1828 †1895 ALLT SÅ SKOLA HERRANS FÖRLOSSADE VÅNDA OM OCH KOMMA TILL ZION IGEN MED FRÖJD OCH EVIG GLÄDJE SKOLA VARA PÅ DERAS HUFVUD GLÄDJE OCH FRÖJD SKOLA FATTA DEM SORG OCH SUCKAN SKOLA IFRÅN DEM FLY. ES. 51 K. 21 V. SV. PS. 488. SALIGE ÅRO DE DÖDA SOM I HERREN DÖ HÅR EFTER, JA SÅGER ANDEN DE SKOLA HVILA SIG FRÅN SETT ARBETE, TY DERAS GERNINGAR FÖLJA DEM EFTER. UPP. 14 K. 19 V.	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1230	Gjutjärnskors med upphöjd kant.	HÄR UNDER HVILAR STOFTER AF HUSTRUN INGRID SVENSDOTTER FRÅN KULEBO FÖDD 1829 DÖD 1893 JOH. 19:25 SV. PS. 235 V. 5	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1234	Nygotisk stående gjutjärnshäll med dekor i relief.	HÄR HVILAR SOLDATEN C.H. EKLUND FRÅN HÄGGAS FÖDD 1865 DÖD GENOM ÅSKSLAG DEN 8/5 1894 HUR OFÖRMODADT KOM EJ DÖDEN OCH RÄCKTE MIG SIN KALLA HAND OCH NÄR JAG HJELPLÖS LÅG I SKOGEN HAN SADEKOM FÖLJ MED MIG HEM. MEN DET VAR EJ TILL DETTA HEMMET I DENNA VERDENS JEMMRDAL DET VAR TILL VIDA BÄTTRE LÄNDER OCH HIS GUD I HIMLENS FRÖJDESAL. MIN HULDA MAKAS LILLA DOTTER JAG BEDER SÖRJEN ICKE MIG. ADJÖ NU FADER, MODER, SYSKON, MIN ANDE BEDJA SKALL FÖR EDER.	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	

1309	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	MINNE AF A.P. NILSSON FR. VÄSTREMO *1835 †1902 REST AF BARNEN.	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1314, 1315	Mellanhög vård i svart granit. Sekundär inskription.	LANDTBROKAREN P.M. PETERSSON *1840 †1902 HISTRUN KAROLINA *1854 †1938 HAGEN SV. PS. 468	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1320	Mindre gjutjärnskors med genombruten dekor Gjuteristämpel Åminne bruk.	MINNE EFTER IDA OLIVIA JOHANSDOTER FRÅN FRÖSET ENET *1901 †1903 DAV. 16 K. 6 V.	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1325	Mellanhög smal vård i svart granit med slipad dekor.	MINNE AF HISTRUN MAJA LISA NILSSON FR. VÄSTREMO *1839 †1904 REST AF BARNEN	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1374	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor. Sekundär inskription.	LANDTBROKAREN J. KARLSSON VÄDERÅS *1850 †1908 HISTRUN KRISTINA *1858 †1932 TILL MINNE: AV BARNEN.	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	

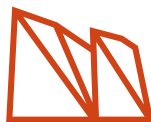
1389	Liten smal häll i rosa granit, möjligen ursprungligen en gavelsten vid liten grusgrav.	J.P. 1839 – 1909	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1399	Gjutjärnskors med genombruten dekor.	RÄTTAREN A.W. LARSSON FRÖSET NORRGÅRD *1834 †1910 PSALM 439 V. 6–7	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1420	Gjutjärnskors med genombruten dekor.	HUSTRUN MÄRTA LARSSON FÖDD SVENSSON *1832 †1912 PSALM 439 V. 6–7	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1427	Gjutjärnskors med genombruten dekor.	NILS FREDRIK BLÅSJÖ *1830 †1914	Klass 1 Gjutjärnsvård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen. Vårdar av järn bör inkluderas i kyrkans inventarieförteckning.	
1430	Mindre häll i svart granit.	J. PETTERSSON NYGÅRD *1894 †1915	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	

1432	Mindre häll i svart granit.	BRITTA JONASSON FR. SKOGEN *1848 †1915 MFB. 437	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1450	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	HUSTRUN ANNA LARSSON FR. HAGALUND *1834 †1917 SV. PS. 231	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1455	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	HUSTRUN IDA SVENSSON FÖDD NORD FR. SÖDRA BRUSÅS *1865 †1917 SV. PS. 477	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1458	Mindre häll i svart granit.	S. JOHANSSON FR. SKOGEN *1847 †1918 MFB. 437	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1459	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	HEMMANSDOTTERN ELLER JOHANSSON VÅDERÅS *1895 †1918 VÅRDEN RESTES AV BRÖDERNA	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	

1467	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	HUSTRUN ANNA LISA PETTERSSON FR. FRÖSET LUND *1854 †1922 SV. PS. 487	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1468	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	SMEDEN C.H. SANDBERG *1857 †1922 HÄR VILAR HOVSLAGAREN JOHN SANDBERG *1909 †1988	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1470	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor. Sekundär inskription.	HUSTRUN SIGNE SVENSSON *1889 †1923 SONEN LENNART SVENSSON *1922 †1999 FR. GRANSTORP VILA I FRID	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1482	Mellanhög smalare vård i svart granit med slipad dekor.	P. JOHANNESSEN FR. FRÖSET ENET *1831 †1928 ANNA JOHANNESSEN *1824 †1928 SV. PS. 260	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1489	Liten smal håll i rosa granit, möjligen ursprungligen en gavelsten vid liten grusgrav.	B.L. 1841 – 1926	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	

1494	Mellanhög smalare vård i svart granit. Sekundär inskription.	ANNA PETTERSSON *1879 †1927 HAGEN ELSIE PETTERSSON *1937 †2005 VILA I FRID	Klass 2 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1499	Mellanhög smalare vård i svart granit.	S.A. LARSSON FR. FRÖSET LUND *1884 †1938 SV. PS. 473	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1536, 1537	Liten vård i grå granit.	GUSTAF LINDAHL *1876 †1932	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	
1505	Liten vård i grå granit.	EVA-LISA MAJGREN *1859 †1933 HULTET	Klass 1 Tidstypisk vård, ingår i samlat kvarter med vårdar från allmänna linjen.	

År 2019 genomfördes en kulturhistorisk inventering av alla gravar på Hångers kyrkogård. Föreliggande rapport presenterar inventeringen och ger ett förslag till bevarandeplan.

Byggnadsvårdsrapport 2021:16
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM